

LIVETS FORTÆLLINGER

En anmeldelse af Marianne Horsdal:
Livets fortællinger – en bog om livshistorier og identitet.
 Borgens Forlag, 1999.

Lisa Korsbek

Igennem de sidste ti år har forskningslektor mag. art. Marianne Horsdal gjort det til sit speciale at arbejde med livshistorier. Bogen *Livets fortællinger – en bog om livshistorier og identitet* er hendes tredje indenfor emnet, og i modsætning til de to tidligere bøger (*Danmark mit fædreland, Fortællinger fra hverdagslivet* [1991] og *Halvfemserfortællinger, Nye hverdagshistorier fra Danmark* [1998]) er *Livets fortællinger* mere teoretisk i sit anliggende. Omend formidlingsdimensionen stadig står meget centralt og gennemlyser bogen helt ud i dens venlige diskurs, er den især en belysning af dels de teoretiske forudsætninger, som Marianne Horsdal lægger til grund for sin forskning, og dels af de erfaringer, som hun har oparbejdet gennem sit arbejde med interviewformen og med livshistorien som et narrativt fænomen.

»Mens sana in fabula sana« skriver den amerikanske litterat Peter Brooks i sin artikel »Psychoanalytic constructions and narrative meanings« (In *Paragraph* 7, 1986). Udsagnet er en kommentar til Freud, og mere præcist til den underliggende forestilling, som Brooks mener at kunne iagttage i Freuds forståelse af forholdet mellem på den ene side psykisk sundhed/psykisk sygdom og på den anden side den fortælling, som patienten fortæller om sig selv. I sin kendte sygehistorie *Brudstykke af en hysterianalyse* fortæller Freud nemlig, at han i konfrontation med en patient, der af en kollega havde fået stillet diagnosen hysteri, bad denne patient fortælle sin egen historie. Et kendetegn for de psykisk syge, herunder ikke mindst hysterikeren, var nemlig, at de på grund af amnesier og lakunære erindringer i det hele taget manglede evnen til at fremstille deres egen livshistorie på en sammenhængende måde. Den patient, som Freud fik henvist af kollegaen, var imidlertid udmærket i stand til dette, og Freud konkluderede heraf, at der ikke kunne være tale om et tilfælde af hysteri, men om organisk betingede problemer, der krævede en helt anden under-

søgelse og behandling. Hvilket faktisk viste sig at være korrekt. Som Brooks gør gældende, er den implicite antagelse hos Freud derfor, at psykisk sundhed er en sammenhængende livsfortælling, mens psykisk sygdom er en ufuldstændig og desorganiseret historie. Mens *sana in fabula sana*: et sundt helbred i en sund, forstået som velorganiseret, fortælling.

Selv om Horsdal ikke nævner denne historie, og selv om hun i det hele taget ikke skeler meget til Freud, der ellers må siges at være én af de første til at gøre opmærksom på betydningen af narrative fænomener, er det på sin vis den samme præmis, der ligger til grund for hendes teoretiske udredninger. »*Identitet er en narrativ konstruktion, en fortælling*« (Horsdal, 1999, s. 76), slår Horsdal fast, hvorved hun, tilsyneladende ubevidst, lægger sig på linie med den sene Freud, der bl.a. i artiklen »Konstruktionen in der Analyse« (1937) er opmærksom på, at når vi fortæller, er det ikke nødvendigvis den sande empiriske historie, der fortælles, for denne historie er ofte uopdrivelig i sin egen form, men derimod en konstrueret fortælling. Ganske vist ikke den rene fantasi, men dog en sproglig elaborering. Horsdals definition af livshistorien har en affinitet til denne synsvinkel, idet hun gør klart, at livshistorier netop ér fortællinger og altså ikke empiriske data om virkeligheden. Det betyder dog ikke, at de er frit opfundne, og slet ikke fiktive, men det betyder, at de først og fremmest må forstås som sproglige elaboreringer fra et udsigelsessubjekt, der på et bestemt tidspunkt og fra et bestemt sted søger at sammenvæve sine fortolkninger af fortid og nutid og fremtid, så der dannes et betydningsgivende og desuden kronologisk mønster med en begyndelse, midte og slutning, der kan give det virkelige, konkrete liv mening. Implikationen er følgende: hvis individet ikke er i stand til at forankre sit liv i en meningsfuld, eller i det mindste sammenhængende fortælling, har det konsekvenser, og det endog af en ret vidtrækkende karakter »...*hvis der ikke kan etableres nogen form for narrativ sammenhæng og kontinuitet i de forskellige praksisser, man indgår i her og der, forsvinder enheden i selvet som udsigelses- og handlingssubjekt*« (Horsdal, 1999, p. 86). Eller som Horsdal formulerer det mere enkelt og derfor også mere radikalt – og desuden noget tidligere i bogen: »*Hvis vi ikke havde denne evne til at knytte adskilte ting sammen ved fortællingernes hjælp, ville vi i sandhed være hjælpeløse*« (Horsdal, 1999, s. 16). Mens *sana in fabula sana*.

Marianne Horsdals teoretiske inspirationskilder er mangfoldige og strækker sig fra litterær hermeneutik hos bl.a. Paul Ricoeur, litterære narrativitetsteorier hos bl.a. Gérard Genette, kognitiv psykologi hos bl.a. Jerome Bruner og i den mere litterære udformning hos George Lakoff, samt konstruktivistisk psykoanalyse hos Roy Schafer. For blot at nævne nogle af de teoretikere, hun trækker på i sin kortlægning af livsfortællingens funktion og konfiguration. Funktionen er til at få øje på: livsfortællingen er en genre, der medvirker til at skabe orden mellem ellers adskilte ople-

velser og begivenheder, og de medvirker til at danne en individuel betydning i en dialog med den kulturelle historie, som omgiver os. Dermed er der også sagt mindst to andre ting, som Horsdal berører, bl.a. med henvisning til Bruner: at genren kan variere i den forstand, at den fortælling, som enkeltindividet konstruerer, kan antage forskellige former. Den kan ligne dannelsesromanen, den kan være en lidelseshistorie, eller den kan være en ironisk komedie. Alt sammen noget, der i livsfortællingens funktion af at være dialogiske som ikke blot en henvendelse til andre, men også, og måske først og fremmest som henvendelser til os selv, former vores verdensbillede og vores selvopfattelse. For det andet, og forbundet hermed, at den individuelle fortælling aldrig skabes i isolation, men derimod i en konstant dialog med de overindividuelle – kulturelle – fortællinger. Den kollektive fortælling har hos Horsdal en stor betydning for den individuelle fortælling, i den forstand at selv om identitet er en narrativ konfiguration, er den på ingen måde frit skabt. Tværtimod betyder en narrativ definition af selvet, at *»sproget, de kulturelle koder og de narrative strukturer, var der, før det enkelte individ trådte ind på scenen«* (Horsdal, 1999, s. 71-72). Lige så vel som fortællingen er dialogisk i forhold til enkeltmenneskets identitet, er den dialogisk i forhold til de allerede givne kulturelle fortællinger.

Det er i krisesituationer, som betyder et opbrud i, eller fragmentering af, den allerede givne fortælling, at livsfortællingen bliver af en særlig påtrængende natur. Da mennesket ifølge Horsdal nemlig ikke kan leve i en tilstand af narrativ fragmentering, betyder situationer, hvor den ellers gældende fortælling forstyrres eller måske endog ligefrem destrueres af voldsomme eller uforudsete begivenheder, at der er brug for en ny fortælling. Den nye fortælling må inkorporere den nye begivenhed, og dermed skabe en ny narrativ konfiguration, der samtidig indeholder et ændret syn på os selv, en ændret identitet. Livsfortællingen er altså ikke nogen statisk genre – og det er identiteten for så vidt heller ikke. Livsfortællingen er en løbende og foranderlig narration, som kan ændre karakter, og identiteten, eller i det mindste selvforståelsen, kan det i tilsvarende grad. Det afgørende til alle tider er, at fortællingen fremstår som meningsfuld, og det gør den, så fremt konfiguration af mening sker gennem de tre dimensioner, som Horsdal benævner selektion, hierarkisering og rækkefølge: *»Fortællinger om det liv, der er levet, er en gentagelse, en reproduktion af forløbet, som søger at give det mening reflektivt ved at udvælge, hierarkisere og placere begivenheder i rækkefølge – og således skabe et plot – ud fra en bestemt udsigelsesposition, det punkt, hvorfra der fortælles, som er den kontekst, der bestemmer forløbets afgrænsning«* (Horsdal, 1999, s. 39).

Den narrative kompetence anskues således som en helt afgørende, fundamental og livsnødvendig kompetence, og i bogens andet kapitel forsøger Horsdal med udgangspunkt i dels den kognitive psykologi, og dels med udgangspunkt i den britiske psykoanalytiker D.W. Winnicott og hans

begreb om det potentielle område, at redegøre for, hvordan den narrative kompetence udspringer af barnets kropslige erfaringer og af dets udvikling af symbolsproget gennem samspillet mellem mor og barn i Winnicotts potentielle eller mellemliggende rum. Det er Horsdals antagelse, at barnets oprindelig kropslige erfaring af bevægelse mod en destination for at nå forskellige objekter metaforisk overføres til fortællingen, der som regel også er en fortælling fra og mod noget. Med andre ord: forløbet i den kropslige erfaring overføres med sprogudviklingen i en dialog mellem mor og barn til en bevidsthed om fortællingens forløb. Fortællingen er således kropsligt funderet, og får sin symbolske eller kulturelle udformning gennem samspillet i det potentielle rum. Den narrative kompetence – både i forhold til den individuelle og den kollektive fortælling – gøres derfor til en ontologisk betingelse for socialt liv. Med en reference til Calvin O. Schrag's *The Self after Postmodernity* (1997) fastlægges det, at narrationer ikke er en form, som vi så at sige iklæder livet, men derimod en iboende struktur i menneskelig erfaring og handling. Vi lever ikke bare med fortællinger, vi ér vores fortællinger.

Flere steder i bogen forbinder Horsdal den akademiske forskning med det personligt erfarede. Det kommer især til udtryk i bogens tredje og fjerde kapitel, der begge tager afsæt i personlige oplevelser fra moderens død, der indebar nødvendigheden af en integration af en ny erfaring i den personlige livsfortælling, til erindringen om genfortælling som disciplin i folkeskolen, der danner udgangspunkt for iagttagelser af de kulturelle fortællingers betydning før og nu. Det er en pointe hos Horsdal, at de kollektive fortællinger i nogen grad har vejet pladsen for den individuelle fortælling. Det er også en pointe, at de sidste årtier har været præget af, at fortælling netop er noget, der individuelt må skabes, og at fortællingen om det gode liv først og fremmest er en fortælling om individets succes. Eller rettere: fortællingen har ændret karakter fra i nogen grad at være en fortælling om individet som underkastet skæben, til at være en fortælling om individet, der har personligt ansvar for sin egen skæbne. Og dermed også for sin egen fortælling. *»Livet kan opfattes som et projekt, man selv er ansvarlig for at få til at lykkes, eller som et skæbnevilkår, man må affinde sig med i ydmyghed eller i fortvivlet protest. Der er ingen tvivl om, at livet som projekt er en dominerende forestilling idag...«* (Horsdal, 1999, s. 126).

Men selv om den kollektive fortælling ikke eksisterer i samme grad, eksisterer de kollektive plotstrukturer stadig, ligesom der hele tiden genereres nye kollektive fortællinger, som indvirker på den individuelle fortælling. Enhver individuel fortælling vil derfor som regel være resultat af en dialog mellem den fortælling, der tilhører individet i form af det personlige, og den fortælling, som transcenderer den særlige individuelle fortælling ved at være koblet til de overindividuelle – fælles – fortællinger. At mening således aldrig skabes i isolation, kan siges at være den gennemgående tese i Horsdals bog, der for sit eget vedkommende aldrig mister

hverken det individuelle eller det kollektive perspektiv af syne. Bogen er i sig selv et eksempel på den levende dialog, idet Horsdal overalt bevæger sig ubesværet i en dialog med diverse teoretikere, og gør det med et fint og nuanceret overblik – med en god evne til at forene det konkrete og detaljerede med det teoretiske og abstrakte, så bogen i sig selv hele tiden fremstår som både meningsfuld og anvendelig.

I kapitlet »Det narrative interview« øser Horsdal af sine personlige erfaringer i en kortlægning af interviewerens rolle og alle de dimensioner, som omgiver det konkrete livshistoriske interview. På sympatisk og næsten freudiansk terapeutisk vis (selv om Horsdal understreger, at interviewerens *ikke* er terapeut, ligesom hun heller ikke er præst) sætter Horsdal fortælleren i centrum og klargør, at det i fuld henseende er op til den enkelte fortæller, hvordan han/hun vil forme sin livshistorie. Intervieweren er først og fremmest en jævnt svævende opmærksomhed, der så vidt muligt må holde sig tilbage. Kapitlet »Analyse af livshistorier« er en god gennemgang af de mange dimensioner, der står centralt, når det livshistoriske interview skal analyseres. Dimensioner som bl.a. tid, sted, personerne og udsigelsen (jeg, vi, de andre), samt værdier må behandles som betydningsangivende markører for fortællingens karakter i en overensstemmelse med, at det fortællende jeg selvfølgelig altid er kontekstbestemt i sin fortælling og desuden udtrykker en eller flere værdiorienteringer. Det er således et centralt spørgsmål i analysen af det livshistoriske interview, om fortællingen overvejende artikulerer sig af jeg-formens baner, eller om vi-dimensioner spiller en rolle – om individet med andre ord udtrykker sin historie som havde livet udspillet sig i isolation eller i et fællesskab.

Sidste kapitel af Horsdals bog er under titlen »Anvendelse af livshistorier« en fin og logisk afslutning, der gør rede for, hvor og hvordan livshistorien kan anvendes i praksis: til for eksempel en dialogisering af en undervisning, til en belysning i forskningssammenhænge af forholdet mellem individ og fællesskab, og til en dynamisk interaktion i forholdet mellem analysand og analytiker i den psykoanalytiske praksis, når den psykoanalytiske fortælling vel at mærke ikke længere betragtes som »blot« en udredning af analysandens fortid, men snarere som en nutidig fortælling, der giver en nutidig »platform for udvikling og forandring af de forståelses- og handlingsmønstre, som har holdt en fast i selvdestruktive rutiner« (Horsdal, 1999, p. 163). Horsdals primære inspirationskilde i den psykoanalytiske sammenhæng er Roy Schafer, der i allerhøjeste grad vægter de narrative aspekter af den psykoanalytiske dialog, idet han søger at transformere den traditionelle psykoanalytiske fortælling (analysen opgraver en historie fra fortiden) til en narrativ fortælling, der medvirker til at konstruere analysandens erfaringer anderledes og derved opnå en ny konfiguration af mening.

Når man har læst Horsdals bog, er man blevet beriget, men man er mere end det: i læsningen forvandles man nemlig fra at være et læsende subjekt til også at blive et spørgende subjekt. Spørgsmål, der uvægerligt mel-

der sig, er spørgsmål, som Horsdal ganske vist af og til berører, men ikke altid gør lige meget ud af at diskutere. Spørgsmålet om, hvorvidt det er svarere at skabe en meningsfuld fortælling idag. Spørgsmålet om selve narrationen ændrer karakter. Spørgsmålet om de krav, som Horsdal stiller til den virkningsfulde og meningsfulde fortælling (for eksempel kravet om en begyndelse, en midte og en slutning, dvs. kravet om kohærens), i sig selv kan betragtes som en narration, der er ved at blive erstattet af andre måder at fortælle på. Spørgsmålet om for eksempel mediernes og reklamens indflydelse på de fortællinger, som vi fortæller om os selv og andre. Spørgsmålet om narrativ selviscenesættelse, eller om narrationens potentielle karakter af bedrag. Og så videre. Sagt anderledes: I Horsdals bog er der rigeligt materiale til endnu en bog, som måske i højere grad sætter livshistorien til diskussion i en perspektivering til blandt andet de aktuelt gældende kollektive fortællinger i et samfund under forvandling. Og Horsdal er selv bevidst om det. Det vidner hendes afslutning blandt andet om. Her berøres nemlig ændringen af den narrative orden, eller overhovedet troen på, at en sådan orden kan skabes. Mens vi derfor venter på den narrative fortsættelse, er *Livsfortællinger – en bog om livshistorier og identitet* værd at gå i dialog med og blive klogere på.